

Калюжний Ростислав Андрійович –
начальник кафедри управління в ОВС
Київського національного університету
внутрішніх справ, доктор юридичних наук,
професор,

Гавловський Владислав Данилович –
начальник відділу Міжвідомчого науково-
дослідного центру з проблем боротьби з
організованою злочинністю при РНБО
України, кандидат юридичних наук, старший
науковий співробітник,

Андрущенко Ігор Григорович –
доцент кафедри економіко-правових
дисциплін Київського національного
університету внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук

Окремі питання протидії шахрайству у сфері страхування

*Статтю присвячено питанням боротьби із шахрайствами у
страховій галузі України. Окремо розглянуті деякі зловживання
у сфері автотранспортного страхування. Визначено заходи, що
направлені на посилення боротьби із зазначеними страховими
правопорушеннями.*

Радикальні зміни, які необхідні Україні, щоб вийти на шлях поступального економічного розвитку, не можливі без підвищення уваги до інституту страхування. Система страхування пройшла досить тривалий шлях розвитку. Підстава її виникнення – необхідність створення колективного самозахисту людей від подій і дій, що несуть несприятливі наслідки.

Необхідно відзначити, що за останні 10–15 років правове регулювання фінансових відносин у сфері страхування розвивалося за умов постійного реформування соціально-економічної системи української держави і змін загальних концепцій розвитку вітчизняного суспільства.

На сьогодні у сфері страхування, як і в багатьох інших, здійснюється величезна кількість не лише правопорушень, зловживань, але й інсценувань страхових подій. Матеріали практики свідчать, що вони здійснюються як з боку працівників страхових компаній, так і, здебільшого, з боку клієнтів цих компаній.

Абсолютна більшість страхових компаній безпосередньо мають справу з таким кримінальним явищем, як страхове шахрайство [1, ст. 190]. Для протидії цьому в багатьох страхових компаніях створені й успішно функціонують власні служби безпеки. Збитки, що заподіюються страховим компаніям у результаті шахрайських дій несумлінних клієнтів (страхувальників), дуже значні й за різними оцінками коливаються від 1 до 2 % від суми внесків, що надійшли. Втім, серед страховиків прийнято вважати, що від 10 до 20 % усіх страхових виплат припадає на страхові випадки, що підготовлені та інсценовані шахраями. Найбільш повну інформацію про

поширеність обманів мають у своєму активі служби безпеки страхових компаній, що ведуть облік сумнівних випадків, заявлених як страхові.

Класифікувати інсценовані страхові події можна за такими критеріями:

- а) за цілями з метою:
  - приховування злочину;
  - приховування некримінальної події;
  - вчинення злочину.
- б) за характером інсценування події:
  - інсценування злочину;
  - інсценування некримінальної події;
  - інсценування інсценування;
- в) за обсягом дій інсценування:
  - події загалом;
  - окремих обставин події;
- г) за характером дій на місці інсценування:
  - зміна обстановки будь-якої події;
  - створення обстановки будь-якої події;
- д) за часом:
  - здійснена під час реалізації злочину чи некримінальної події;
  - виконана після події, що відбулася;
- е) за способом виявлення інсценованої події:
  - розрахована на виявлення за повідомленням виконавців чи пов'язаних з ними осіб;
  - розрахована на виявлення сторонніми особами;
- є) по тривалості впливу:
  - розрахована на те, що справжня подія не буде встановлена взагалі;
  - буде отриманий вииграш у часі;
- з) за змістом слідів створення:
  - матеріальних слідів події;
  - матеріальних та ідеальних слідів події [2, с. 5].

При вчиненні злочину з метою отримання страхової виплати шахраї здійснюють комплекс дій з інсценування страхової події, яка, як правило, складається з етапів: підготовки, здійснення та приховування, що об'єднані загальним злочинним задумом – отримання грошових коштів.

До дій щодо підготовки інсценування страхової події можуть бути віднесені наступні:

- вибір страхової компанії;
- пошук об'єктів страхування;
- вибір місця та часу інсценування;
- укладання договору страхування;
- сплата страхових внесків тощо.

Діями по здійсненню інсценування страхової події можуть бути:

- переміщення застрахованого майна;
- створення матеріальних слідів страхового випадку;
- створення ідеальних слідів події;
- оманлива заява, свідомо помилкові свідчення.

Злочинці також вдаються до таких способів приховування факту інсценування, як утаємничування:

- реальної вартості та реального власника майна;
- матеріальних слідів своєї участі в інсценуванні страхового випадку;
- своєї зацікавленості у страховій події, висування власного алібі;
- застрахованого майна, що “постраждало” у результаті страхового випадку.

Особливості дій щодо інсценування страхових подій обумовлюються також умовами, в яких діє інсценувальник та особистими якостями останнього. Серед умов, що впливають на особливості інсценувань, можна назвати наступні:

- умови договору страхування;
- матеріальні можливості інсценувальників;
- наявність майна, що підлягає страхуванню: квартири, приватні будинки, технічні пристосування та інструменти, транспортні засоби тощо.

Безперечно, на особливості способу інсценування накладають певний відбиток і особисті якості та риси характеру інсценувальника, наприклад:

- вміння логічно мислити, входити в контакт з людьми, вселяти довіру;
- фантазія та винахідливість;
- акторські здібності тощо [3, с. 67].

Аналіз узагальнених даних дозволяє страховикам виявляти характерні ознаки, сукупність яких, із певною долею ймовірності, свідчить про шахрайство. Крім цього, слід зазначити, що кількість осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності за страхове шахрайство, є незначним і відверто не відповідає поширеності даного виду злочину. Досвідченими страховиками та їх службами безпеки несумлінний клієнт найчастіше виявляється вже на стадії підготовки договору страхування, при аналізі первинної інформації, отриманої як від нього самого, так і з інших джерел. Жодна солідна страхова компанія не буде укладати договір страхування, якщо виникнули обґрунтовані сумніви щодо сумлінності намірів клієнта і достовірності поданої їм інформації. Проте, виявлення намірів страхувальника, спрямованих на обман страхової компанії, при укладанні договору страхування представляє певну складність. Як правило, про наявність наміру на обман страховика може свідчити завищена страхова сума. Знаючи про це, шахраї діють усе більш вишукано, надаючи страховику в обґрунтування вартості об'єкта страхування належним чином завірені, але не дійсні документи, що дуже складно спростувати [4].

Однією із проблем, що впливає на зростання обсягів шахрайств у сфері страхування, виступає нездатність контролюючих та правоохоронних органів оперативно реагувати на виявлені факти правопорушень, тому що з різних причин (комерційна, банківська, податкова таємниці) такі органи переважно можуть вчасно й ефективно запобігати та виявляти злочини у сфері економіки.

По-перше, комерційні структури через специфіку їх діяльності представляють собою досить закриті установи, що володіють конфіденційною інформацією, яка в усьому світі називається комерційною або банківською таємницею та суворо зберігають від сторонніх осіб.

По-друге, у зв'язку з цим працівники правоохоронних та контролюючих органів не мають прямого доступу до всіх документів по операціях господарюючих суб'єктів, що обмежує можливості пошуку ознак зловживань та протиправних факторів, що їм сприяє.

По-третє, навіть за великого бажання правоохоронні органи не в змозі перевірити всіх потенційних партнерів кожного вітчизняного бізнесмена по кожній угоді, що укладається.

Тому, можна дійти висновку: у правоохоронних органів, у тому числі в органах внутрішніх справ, недостатньо повноважень для здійснення впливу на об'єкт здійснення правопорушень. Тому, за сучасних умов захист економічних інтересів є обов'язковим не лише державних органів, на які чинним законодавством покладено відповідні функції та завдання, але й, здебільшого, самих підприємців. Отримання економічної самостійності припускає і певну долю відповідальності за організацію та здійснення заходів захисту свого бізнесу.

Свою політику з проведення профілактичних заходів підприємці можуть реалізовувати: через працівників підприємств (трудоий колектив); з використанням

приватних структур безпеки (охоронних підприємств, детективних агентств, охоронно-розшукних асоціацій, служб безпеки банків тощо).

Слід підкреслити, що чим вищий рівень страхової культури в особи, тим більше вона вбачає можливостей для обману страхової компанії. Користуючись послугами страховиків протягом декількох років, особа поступово починає розуміти всю “внутрішню кухню” процесу страхування. У деяких осіб, після таких “університетів”, виникає непереборне бажання скористатися своїми знаннями [5].

З метою певного зниження кількості страхових шахрайств на вітчизняному страховому ринку страховій компанії доцільно мати типову форму заяви, у якій обов’язково повинно бути зазначено:

- повні дані про заявника і його відношення до договору страхування (страхувальник; особа, яка призначена для отримання страхової виплати; представник кого-небудь з них);
- дату і номер страхового поліса (свідоцтва, сертифіката, договору страхування);
- повні дані про об’єкт страхування;
- точний час, місце та причину страхового випадку;
- час повідомлення компетентного органу про подію, що призвела до страхового випадку (якщо умовами договору страхування передбачається таке повідомлення);
- дані про заходи, що вжиті з метою запобігання чи зменшення збитків, що заподіяні страховим випадком (якщо обставини не дозволили прийняти такі заходи, повідомляється причина);
- інші відомості (наприклад, при порушенні заявником терміну повідомлення про страховий випадок, встановленого договором страхування, заявник зобов’язаний пояснити причини порушення).

Далі представляється необхідним розглянути один з видів страхування, такий як страхування автотранспортних засобів. Страхування автотранспортних засобів – найбільш популярний серед страхувальників вид страхової послуги, оскільки автомобільний парк в Україні щорічно зростає, а відповідно збільшується загроза втрати транспорту внаслідок дорожньо-транспортних пригод та інших небезпек.

Страхування каско (hull insurance) – страхування вартості засобів транспорту (суден, літаків, залізничних вагонів, автомобілів) без урахування вантажів.

Традиційно в правилах добровільного страхування транспортних засобів визначено *об’єкт страхування*: майнові інтереси, що не суперечать чинному законодавству та пов’язані з правом володіння, користування та розпорядження засобом наземного транспорту. Разом з транспортним засобом на страхування береться відповідне приладдя та додаткове обладнання до нього.

Страховими випадками є знищення, пошкодження або втрата транспортного засобу внаслідок:

- дорожньо-транспортної пригоди;
- стихійних лих (бурі, повені, землетрусу тощо), нападу тварин, пожежі або вибуху в транспортному засобі;
- протиправні дії третіх осіб (крім викрадення та крадіжки);
- викрадення та крадіжки.

При аналізі даного виду страхової послуги необхідно зупинитись на винятках та обмеженнях страхування. Так, при страхуванні автотранспортного засобу каско *не відшкодовуються збитки, пов’язані з пошкодженням або знищенням транспортного засобу внаслідок:*

- військових дій, громадських заворушень;
- захоплення, конфіскації, арешту, здійснених цивільною або військовою владами;

- радіоактивного забруднення, внаслідок чого не можлива подальша експлуатація транспортного засобу;
- вибуху внаслідок перевезення, зберігання боєприпасів, вибухових речовин;
- пожежі через порушення техніки безпеки при користуванні горючими рідинами на транспортних засобах.

Крім цього, до страхових випадків не відноситься і виплата страхового відшкодування, яка не здійснюється в разі:

- відсутності у страхувальника або особи, допущеної до управління автотранспортним засобом, посвідчення водія, що дає право управляти транспортним засобом;
- гниття, корозії та інших природних матеріалів, що використовуються в транспортному засобі внаслідок зберігання в невідповідних умовах;
- пошкодження транспортного засобу в технічно несправному стані в момент настання страхового випадку;
- використання транспортного засобу в заздалегідь відомому страхувальникові технічно аварійному стані;
- управління транспортним засобом особою, яка знаходиться в стані алкогольного, наркотичного чи токсичного сп'яніння;
- непідпорядкування владі (втеча з місця дорожньо-транспортної події, переслідування працівниками дорожньо-патрульної служби), скоєння кримінальних дій тощо.

До страхових випадків не відносяться також захоплення транспортного засобу третіми особами, добровільно допущеними страхувальником або його довіреною особою в салон та при використанні транспортного засобу в якості таксі, якщо це не обумовлено в заяві про страхування.

Проте, незважаючи на всі вищезазначені перестороги, в Україні проблема боротьби зі злочинністю в сфері страхування, зокрема, автомобільного страхування, надзвичайно поширена та актуальна. На страховому ринку, як і на будь-яких інших фінансових ринках, досить часто мають місце економічні злочини, до яких відноситься страхове шахрайство. Автотранспортне страхування є самим криміногенним видом страхування не лише в Україні, а й за кордоном. Це пояснюється високою криміналізованістю ринку автотранспорту взагалі, де широке розповсюдження отримали різні види злочинних діянь (крадіжки, викрадення, крадіжки частин та деталей, продаж викрадених автомобілів тощо).

Найбільш поширене шахрайство в автомобільному страхуванні – *“псевдовикрадення”*. Цей вид шахрайства прийшов до нас з Європи. Там і на даний час потримані машини продаються для перепродажу в Україні та країнах СНД, а потім подається заява про крадіжку транспортного засобу, в результаті чого власник отримує і виплату від страхової компанії, і гроші від покупця. Так, наприклад, страхувальник “Х” надав до страхової компанії фіктивний документ (акт оцінки, видаткову накладну, рахунок-фактуру) про вартість запропонованого на страхування автомобіля, яка є значно вищою реально існуючих цін. Оскільки страхове покриття на даний автомобіль поширюється на всю Європу, через деякий час автомобіль переміщується за кордон, де успішно реалізується, після чого страхувальник повідомляє місцеві органи правопорядку про викрадення автомобіля. Формально такий автомобіль після виплати грошових коштів стає власністю іноземної страхової компанії, і якщо по лінії Інтерполу автомобіль в подальшому буде знайдено на території України, його повинні будуть відібрати у власника (добросовісного покупця) і повернути страховій компанії. Іноді ланцюжок маніпуляцій з викраденими автомобілями та перебитими номерами може проходити через декілька країн зі своїми страховиками.

Наші вітчизняні страхувальники для “псевдовикрадення” найчастіше страхують автомобіль, який в майбутньому має бути розібраний на деталі, а не готується на продаж. Інценуванням може бути і будь-який інший вид страхового випадку (крадіжка, пошкодження третіми особами тощо).

Шахраєм у страхуванні авто є, як правило, страхувальник (із співучасниками), який завищує вартість автомобіля, вартість проведеного ремонту, інценує страховий випадок.

Суб’єктами злочинних дій можуть бути також працівники автосервісів, які здійснюють ремонт автомобіля, працівники Державтоінспекції, експерти та інші особи. Приблизно третя частина шахрайств і неправомірних виплат в автострахованні здійснюється не без участі представників страховика, це є наслідком некомпетентності законослухняних, проте некваліфікованих фахівців [6].

Крім цього, необхідно звернути увагу на суспільну небезпеку шахрайства у сфері автостраховання, яка полягає у наступному:

- порушенні прав страховика;
- порушенні прав інших осіб, пов’язаних із страховиком зобов’язаннями;
- загрозі фінансовій стійкості страховика та його здатності виконувати зобов’язання перед чесними страхувальниками, а також іншими кредиторами;
- падінні репутації страхового ринку у цілому в очах страхувальників і як наслідок – зниження попиту на страхові послуги;
- порушенні прав держави, яка недоотримає податкові платежі в результаті вище перелічених дій.

Водночас, варто зазначити, що, хоча і на недостатньому рівні, проте боротьба із шахрайствами у даному напрямі все ж таки здійснюється. З метою підвищення ефективності та результативності у сфері протидії шахрайствам в автострахованні необхідно:

- введення умов, що передбачають неповне відшкодування збитків, зменшує потяг до скоєння шахрайських дій. Вірогідність шахрайства завжди зменшується, якщо частина збитків залишається на власному утриманні страхувальника. У цьому випадку у страхувальника немає зацікавленості інценувати страховий випадок, так як відшкодовано буде лише частину збитків;

- запровадження вимог по встановленню систем, що запобігають викраденню авто при страхуванні від крадіжки дозволяє знизити число виплат, так як в даному випадку інценувати крадіжку буде важче. Проти “псевдокрадіжки” добре спрацьовує метод обмеження чи взагалі виключення для деяких груп автомобілів полісів з покриттям “лише від крадіжки”;

- страховику повинен бути забезпечений (умовами полісу) найшвидший доступ на місце пригоди, можливість його участі в огляді та з’ясуванню обставин страхового випадку, для чого необхідно включати в поліси вимоги: “негайно повідомити страховику про страховий випадок” та “не підписувати ніяких документів за відсутності представників страховика”;

- забезпечення контролю за дотриманням страховиком та страхувальником своїх обов’язків згідно договору в частині термінів виклику працівників Державтоінспекції. Будь-який факт недотримання умов договору може бути сприйнятий як ознака шахрайства;

- огляд пошкодженого транспортного засобу повинен проводитися кваліфікованими фахівцями, які мають високий рівень підготовки та здатність визначати характер пошкоджень і їх відповідність, що заявлені умовами дорожньо-транспортної пригоди;

- об’єднання зусиль страховиків, налагодити обмін інформацією про інценувані страхові випадки та їх фігурантів, про розшук “викрадених” автомобілів, щоб виключити їхнє повторне страхування в іншого страховика, а також взаємодіяти

з контролюючими та правоохоронними органами, виявляти й усувати причини та умови, що сприяють шахрайству у сфері авто страхування.

З метою виявлення фактів страхового шахрайства працівникам контролюючих та правоохоронних органів, а також служб безпеки страхових компаній необхідно більш ретельно здійснювати перевірку обліково-договірних документів страховиків.

Так, за добровільним страхуванням вибірково перевіряється правильність укладення договорів страхування. При цьому перевіряється правильність встановлення термінів дії договорів, особливо якщо близькі дати укладання договорів та виплати відшкодування (з метою виключення випадків укладення договорів заднім числом), страхових сум, застосування ставок, вирахування й одержання страхових внесків. При перевірці правильності визначення збитків і виплати відшкодування, контролююча особа повинна керуватися контрольованими параметрами. Наприклад, по добровільному страхуванню будівель перевіряється правильність визначення ступеню їх ушкодження, відповідність зазначеної в страхових актах оцінки загиблих, ушкоджених будівель даним, що містяться в оціночних документах тощо.

По страхуванню домашнього майна перевіряється:

- правильність встановлення термінів початку та закінчення дії договорів, чи діяли договори на момент страхових випадків;
- чи відноситься до страхових випадків дана подія, що викликала знищення (ушкодження, викрадення) домашнього майна, а також чи є відповідний документ компетентних органів, що підтверджує факт настання страхового випадку та інші обставини;
- чи дотримані встановлені терміни та порядок складання страхового акту, а також запити документів, необхідних для вирішення питання про виплату страхового відшкодування;
- правильність обрахування страхового внеску в залежності від встановленої тарифної ставки та розміру страхової суми;
- чи правильно складений страхувальником перелік знищеного, ушкодженого чи викраденого майна (кожен конкретний предмет повинен записуватися у переліку окремим рядком із зазначенням розміру, кольору, матеріалу, його вартості та інших відмінних ознак);
- чи немає порушень у визначенні розміру збитків та суми страхового відшкодування;
- чи правильно обрахована вартість предметів; чи не зроблена виплата страхового відшкодування за предмети, що на страхування не приймаються чи застрахованими не вважаються; чи правильно встановлений відсоток зносу предметів та ступінь їх ушкодження (знецінення); чи є оцінка про пред'явлення залишків тощо;
- своєчасність та правильність реєстрації страхових актів, а також їх розгляд та прийняття рішень про виплати;
- чи вчасно виплачене страхове відшкодування, а у випадку, якщо виплата зроблена за викрадене майно, чи повідомлено про це в органи внутрішніх справ у встановленому законом порядку.

По добровільному страхуванню засобів транспорту визначається:

- правильність укладення договорів страхування, терміни їх дії; правильність встановлення страхових сум, відсотку зносу, обрахування страхового внеску;
- чи відноситься подія, у результаті якої був пошкоджений чи знищений засіб транспорту до страхових випадків;
- своєчасність звернення із заявою про настання страхового випадку у страхову компанію та Державтоінспекцію;

– наявність необхідних документів, що підтверджують причини та обставини страхового випадку (у разі сумнівів перевіряється дата викрадення чи ушкодження засобу транспорту). За необхідності варто переконатися у вірогідності виданих Державтоінспекцією документів, що підтверджують причини й обставини аварії. Для цього необхідно ознайомитися з документами, що знаходяться у Державтоінспекції, а також перевірити відповідність сум виплаченого страхового відшкодування фактичним витратам на ремонт засобу транспорту, що знаходиться на станції технічного обслуговування;

– відповідність позицій кошторису на ремонт характеру та ступеню ушкодження засобу транспорту, зазначеному в акті;

– правильність застосування відповідних прейскурантів і розцінок вартості ремонтних робіт;

– правильність розрахунку суми страхового відшкодування з урахуванням відсотку зносу, наявності придатних до подальшого використання залишків ушкоджених вузлів засобу транспорту, витрат на транспортування ушкодженого засобу транспорту тощо;

– своєчасність та правильність реєстрації документів, а також розгляду і прийняття рішень по них;

– правильність та своєчасність виплати страхового відшкодування.

При перевірці правильності виплат страхового відшкодування за викрадене домашнє майно або транспортний засіб необхідно встановити, чи здійснювалося страховою компанією повідомлення до слідчих органів щодо фактів розкрадання та виплачених сум, чи подавався позов до суду, якщо встановлені винні особи.

З метою виключення випадків шахрайства необхідно перевірити, чи здійснювалася перевірка штатними працівниками страхової компанії правильності укладання продавцями страхових продуктів договорів добровільного страхування майна до здачі ними звітів у бухгалтерію страхової компанії.

По страхуванню майна юридичних осіб та відповідальності перевіряються та аналізуються:

– фінансові та економічні показники;

– правильність оформлення договорів страхування (відповідність страхових полісів стандартним);

– правильність заповнення заяв, полісів, журналів обліку договорів і виплат страхового відшкодування;

– розмір застосованих тарифних ставок, розміри та терміни сплати страхових внесків.

По особистому страхуванню звертається особлива увага на:

– правильність оформлення договорів страхування, заповнення заяв, полісів, журналів обліку договорів і виплат страхових сум;

– правильність утримання і сплати страхових внесків;

– причини дострокового припинення договорів;

– своєчасність і правильність зроблених розрахунків на виплату страхових і виплачених сум по страхуванню життя і страхуванню від нещасних випадків;

– дію договорів страхування на момент настання страхового випадку;

– повноту оплати страхових внесків тощо [7, с. 94–95].

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26, ст. 131.

2. Алгазин А.И., Галагуза Н.Ф., Ларичев В.Д. Страховое мошенничество и методы борьбы с ним: Учеб. – практ. пособие. – М.: Дело, 2003. – 512 с.

3. *Милиция и страховики договорились о совместной борьбе с мошенничеством* <[www.mailto: tva-inform@mail.ru](mailto:tva-inform@mail.ru)>.

4. Федоткин Д.В. Мошенничество в страховании. Что необходимо знать страхователю <www.insur.ru>.
5. Архів СК “Кредо-Класик” <www.crime-research.org>.
6. Стратегія розвитку фінансового сектору України: Матеріали Координаційної ради з питань політики фінансового сектору при Кабінеті Міністрів України. – К.: Видавничий дім “Козаки”. – 2005. – 256 с.

The article is devoted to the questions of combating frauds in the insurance sphere in Ukraine. The authors also consider some abusing in the motor transportation insurance sphere. They determine the measures of reinforcement the fight against this kind of the insurance offences.

© Р.А. Калюжний, В.Д. Гавловський, І.Г. Андрущенко, 2007